

Udstigere, akrobatik og træningsprogrammer

Om sproglig fremmedgørelse og erkendelsesmæssige gevinster

METTE BJERREGAARD MORTENSEN

ENGLISH ABSTRACT: *The article discusses selected topics from Peter Sloterdijk's You Must Change Your Life (2013). The main focus of the article is on Sloterdijk's emphasis on asceticism in the sense of 'training' or 'practice' and its vital part in the general history of culture and religion. In particular, the article focuses on the original, although alienating, vocabulary through which Sloterdijk presents his observations and the initially mystifying impact it has on the reader, but also on the possible cognitive gains inherent in the specific Sloterdijkian terminology: With his redefinitions (asceticism as practice) and recategorizations (religions and cultures as training programs and immune systems), Sloterdijk emphasizes essential aspects of the religious breakthroughs taking place in the Axial Age: First and foremost, the Axial religions are learning programs aimed at continuous improvement, but constantly faced with the challenge of maintaining their followers. Consequently, their primary focus is on the cognitive content and the cultivation of 'the right disposition' through practice.*

DANSK RESUMÉ: *Artiklen diskuterer udvalgte temaer fra Peter Sloterdijks bog fra 2009, Du musst dein Leben ändern. Artiklens primære fokus er Sloterdijks insistensen på askese i betydningen 'træning' som et afgørende kultur- og religionshistorisk fænomen. Særligt fokuserer artiklen på det originale, om end fremmedgørende, sprogbrug, hvormed Sloterdijk præsenterer sine iagttagelser, og den indledningsvist mystificerende virkning, det har på læseren, men også på de mulige erkendelsesmæssige gevinster, der ligger i den særlige sloterdijkske terminologi: Med sine omkodninger (askese som træning) og omkategoriseringer (religioner og kulturer som henholdsvis træningsprogrammer og immunsystemer) peger Sloterdijk på noget essentielt ved de religiøse*

nybrud, der finder sted i aksetiden: de aksiale religionsformer er først og fremmest læringsprogrammer, der sigter mod kontinuerlig forbedring, men hvis konstante udfordring det er at fastholde deres tilhængere. Følgelig ligger fokus primært på bevidsthedsindhold og kultivering af 'det rette sindelag' gennem træning.

KEY-WORDS: *Asceticism; Peter Sloterdijk; history of religion; Axial age; immune systems*

Udstigere, akrobater og bjergbestigere

Der blev læst Peter Sloterdijk, da jeg startede som ph.d.-studerende i Afdeling for Religionsvidenskab. *Du musst dein Leben ändern* (2009), hed bogen, eller hvis man, som jeg, formastede sig til at anskaffe den engelske version: *You Must Change Your Life* (2013). Temaet for det første seminar, jeg deltog i, var askese. Jeg havde lige været et halvt år i udlandet på det tidspunkt, så jeg kom sådan lidt sidelæns ind i diskussionen. Jeg havde heller ikke fået læst bogen (og muligvis har jeg på et tidspunkt tænkt, at den 500-siders mursten skulle få lov til at leve en fortsat uforstyrret tilværelse i min bogreol). Men askesetemaet passede mig fint, selvom jeg dengang tænkte, at det var lidt perifært i forhold til mine egne forskningsinteresser.

Askese-seminaret udfoldede sig imidlertid ikke helt, som jeg havde forestillet mig. Jeg havde nok tænkt mig noget i retning af, at der skulle tales om faste, munkebevægelser, upanishader, eremitter, søjlehelgener og sultekunstnere. Om relativt let identificerbare – og afgrænsede – religiøse fænomener. I stedet blev der talt om immunsystemer og træningsprogrammer. Og da Hans Jørgen Lundager Jensen, som var primus motor på afdelingens Sloterdijk-læsning, begejstret begyndte at tale om udstigere, akrobater og bjergbestigere, følte jeg mig nok lidt sat af. Set med retrospektive briller tror jeg, jeg var lidt udfordret på min holdning til, hvad man rimeligvis kunne formodes at vide noget om, endsige have en faglig interesse i, på Afdeling for Religionsvidenskab.

Den "terminologiske mystifikation" (Lundager Jensen 2013, 78), som til en start satte mig lidt bagud af dansen, blev imidlertid senere en væsentlig inspirationskilde og, tør jeg godt sige, katalysator for den forskning, der blev omdrejningspunktet for min ph.d.-afhandling. Det var særligt udstigerne, der fangede min interesse. Og da jeg var kommet mig over den første ansats til konservativ træthed (hvorfor skal religiøse aktører og individualister nu forvandles til akrobater og udstigere, når vi har et, ikke så sparsomt endda, vokabular at benævne dem med i forvejen?), syntes jeg, at den sloterdijkske terminologi åbnede op for en række nye perspektiver og mulige erkendelsesmæssige gevinster.

"Der Herausgestiegene" (Sloterdijk 2009a, 338) er først og fremmest mennesket, der stræber, mennesket, der øver sig. Selve udstigningen ligger i, at denne stræben forudsætter en villighed til at stige ud af det hidtidige værensmodus, altså forlade det gamle liv, for at indgå i et nyt. Forudsætningen for udstigningen er imidlertid erkendelsen af, at det ligger inden for menneskets rækkevidde at forbedre sin kunnen og sin

væren. Og det er netop dette grundforhold, der udgør omdrejningspunktet for hele Sloterdijks kulturhistorie: menneskets erkendelse af sit eget iboende potentiale og bestræbelserne på at realisere dette potentiale gennem kontinuerlige forbedringspraksiser. Udstigeren hos Sloterdijk er altså det individ, der har erkendt og ikke mindst påtaget sig den udfordring, der ligger i forbedringens mulighed, og for hvem det sloterdijkske imperativ, "du må forandre dit liv", derfor vil være et uomgængeligt livsforhold. Sloterdijk taler her om atleter, bjergbestigere og akrobater som eksempler på udstigere, der lever disciplinerede tilværelser, hvor forsagelsen af livsgoder, som majoriteten af mennesker ikke ønsker at give køb på, udgør en integreret del af bestræbelserne på forbedring. Forsagelsen er imidlertid ikke det centrale element i udstigertilværelsen. Sportsterminologien har en anden og væsentlig funktion hos Sloterdijk; den peger på det afgørende i den bevidste og målrettede træning. Og det er i forlængelse af atleterne og akrobaterne, at vi skal forstå Sloterdijks omkodning af askesebegrebet: asketen er ikke primært mennesket, der forsager og lider afsavn; det er mennesket, der i sin vilje til forandring øver sig og stræber efter forbedring. Askese er altså ikke essentielt forsagelse; det er træning.

Antropoteknik, korstog og foræklingsanalyser

Askesebegrebet favner dermed betydeligt bredere hos Sloterdijk end i en mere traditionel religionsfænomenologisk sammenhæng (som var den, jeg til en start havde forestillet mig skulle udgøre rammen for vores askeseseminar).¹ Religionshistorisk kan man måske endda strække sig til at sige, at dens afgørende nybrud er variationer over akrobatiske øvelser, ligesom religionshistorien i en sloterdijksk optik er befolket med akrobater. Og som religionshistoriker er det nok nærliggende, at man i særlig grad er optaget af netop akrobaternes historie.

Men akrobatik er også løsrivelse og isolation. For selvom religionshistorien måske nok er befolket med akrobater, atleter og bjergbestigere, så er de fleste mennesker ikke tilbøjelige til at indlade sig på sådanne øvelser, men foretrækker at forblive i den hverdag og den magelighed, de kender. Udstigningsprojekter er altså ikke for alle; de er normbrydningsprojekter, ligesom udstigerne udmærker sig ved at være en art oprørere og repræsentanter for nye og alternative sandheder. Religionshistorisk kan man tale om, at udstigerne qua deres udstigning – og den implicitte, men nok oftere meget eksplicitte, kritik af det bestående, der ligger i selve udstigningen – introducerer en splittelse af verden mellem det gamle og det nye, mellem forskellige og konkurrerende værdisystemer og ultimativt mellem forskellige sandheder. Udstigningen er altså også legemliggørelsen af en kompromisløs kritik af det, der er, til fordel for det, der kan være: forbedring fordrer en villighed til løsrivelse; du kan enten stige ud, eller du kan

¹ I øvrigt begrænser Sloterdijks askesebegreb sig langt fra til blot at gælde religiøse sammenhænge; asketen er bodybuilderen, skulptøren, pianisten, maleren, atleten, videnskabsmanden etc., altså mennesket, der kontinuerligt øver sig og bestræber sig på at forbedre sin kunsten.

lade være. Formuleringen af nye idealer og nyopdagede sandheder opstår som alternativer til det konventionelle, og den radikalitet og kompromisløshed, der ligger i udstigningens enten/eller, fanges hos Sloterdijk i betegnelsen af udstigningsprojektet som "the crusade against the ordinary" (Sloterdijk 2013, 219).

Askesen, som den forstås hos Sloterdijk, er imidlertid ikke blot et forbedringsforetagende; den er også et vedligeholdelsesforetagende. Netop fordi udstigningen ikke er omkostningsfri, men isolerende og krævende og måske endda stigmatiserende, bliver fastholdelsesteknikker og -praksisser en afgørende del af den asketiske tilværelse. Og det er i forlængelse af disse betragtninger, at vi skal forstå Sloterdijks fremmedgørende, men refleksionsbefordrende, begrebsapparat: religioner omtales ikke som religioner, men som træningsprogrammer, ligesom kulturer ikke er kulturer, men immunsystemer. Med sine omkategoriseringer peger Sloterdijk dermed på det afgørende i den kontinuerlige kultivering af villighed til løsrivelse og forbedring, som er en forudsætning for fastholdelse i udstigningsprojektet. Udfordringen ligger ikke blot i selve udstigningen, men i at blive ved med at være udstiger.

For ligesom det gamle og forladte værdisystem er sårbart over for kritik, så er det nye det også: fremkomsten af et nyt sandhedspostulat har frataget det gamle liv dets selvindlysende sandhedsværdi og gjort det sårbart over for kritik. Omvendt tvinger den fortsatte eksistens af det gamle værensmodus udstigeren til konstant at forsvare sin udstigning og italesætte de faktorer, der motiverede udstigningen i det hele taget. At stige ud er altså at indgå i et træningsprogram og søge at immunisere sig selv mod de fristelser og tendentielle slapheder, som kan føre til frafald.

Et af de mest effektive greb mod et sådant tilbagefald er konstruktionen af den forladte verden som frastødende og modbydelig. Denne strategi hedder hos Sloterdijk "Verekelungsanalyse" (Sloterdijk 2009a, 366) eller "disgust exercises" (Sloterdijk 2013, 234), selvom der måske ikke er helt samme grad af lykkelig overensstemmelse mellem lydbillede og indhold på engelsk, som der er på tysk. Foræklings- eller modbydelighedsanalyse dækker over en diskursiv praksis, hvorigennem den forladte verden eller det tidligere værensmodus artikuleres som frastødende. Verekelungsanalyse handler altså om at kultivere modbydelighed. Det er en slags distance-mekanisme, som skal forhindre udstigeren i mageligt tilbagefald til velkendt, men forladt, normalitet. For udstigeren må det, han/hun er steget ud fra, indprentes og fastholdes som frastødende. Verekelungsanalyse er et led i træningen af bevidstheden, hvor fastholdelsen af et bestemt verdenssyns sandhedsværdi og en bestemt lære er det afgørende. Og her peger Sloterdijk, for mig at se, på noget helt centralt ved de aksiale religionsformer, som opstår i det tidsrum, hvor Sloterdijks kulturhistorie tager sit afsæt (omkring 500 f.v.t., se fx Bellah 1964; 2005; 2011): nemlig at de først og fremmest er læringsprogrammer – pensa, om man vil – som skal tilegnes og internaliseres af tilhængerne. Det er ikke umiddelbart intuitivt for individet, at det skal vende det kendte ryggen og i afsky stige ud i ensom bestræbelse på forbedring. Udstigningen må derfor ledsages af en temmelig markant afvisning af det tidligere værensmodus samt en række selv-overtalelsespraksisser:

Attacks of homesickness for the lost normality can be remedied through endo-rhetorical

exercises from the angle of disgust arousal. They are effective because they fight the root causes of the temptation to find, on occasion, the external world left behind attractive (Sloterdijk 2013, 234).

Med sin umiddelbart fremmedgørende terminologi rammer Sloterdijk noget essentielt ved disse religiøse bevægelser:² endoretoriske strategier, vedligeholdelsespraksisser og immunisering er en del af en kognitionstræning, hvor man træner sin bevidsthed til at forblive i et bestemt læringsprogram. Eller sagt med andre ord: aksetidens religioner er først og fremmest 'læggen sig på sinde-religioner', eller med et webersk begreb: der sker et skifte fra det primært handlingsorienterede til "sindelagsreligiøsitet" (Weber 2003, 327). De aksiale bevægelser opstår som reform- og protestbevægelser, hvis omdrejningspunkt netop er en kritik af det bestående. Det vil sige, at deres udgangspunkt er en devaluering af verden, og tilsvarende formuleres de aksiale religioners idealer typisk med begreber om udfrielse, forløsning og frelse (Lundager Jensen 2013, 86). Men når nu solen skinner, og maden smager dejligt, er det ikke nødvendigvis indlysende for den enkelte, at verden er et modbydeligt sted, som man skal bestræbe sig på at blive frelst fra (ligesom det ikke nødvendigvis er umiddelbart intuitivt for mig, at det er en god ide at forlade min varme seng og stå tidligere op, så jeg kan nå at løbe en tur i regnen). Det kræver en særlig og vedholdende opdragelse af bevidstheden og ikke mindst utallige (selv-)påmindelser. Dermed rettes fokus mod bevidsthedsindhold og fremelskelsen – og ikke mindst fastholdelsen – af det rette sindelag gennem selvdisciplinering. Eller, som Sloterdijk benævner det: antropoteknik. Tilsvarende ser vi et særligt trænende sprogbrug. Det trænende sprog er formanende, advarende, belærende, prædikende, til tider opmuntrende og andre gange skosende: "Du må ikke kaste lange blikke efter det, som Vi har glædet nogle af dem med til forskønnelse af det jordiske liv, for at friste dem dermed! Din Herres underhold er bedre og mere varigt". (K 20:131). Her både formaner Koranen og giver løfter om fremtidig belønning. Andre steder ser vi eksempler på immuniseringsstrategier: "Gid, du kunne se dem, når de bliver stillet over for Ilden og siger: 'Kunne vi blot blive sendt tilbage! Da ville vi ikke kalde vor Herres tegn for løgn; da ville vi være troende'" (K 6:27). Den potentielle trussel er her frafaldet, som Koranen forsøger at forudgribe, og 'stay in'-strategien, der benyttes over for Koranens atlet-profet, består i at fremmane billeder af fremtidige sanktioner i form af Helvedesilden. Igen er det afgørende den fortsatte kultivering af vilje og motivation – at forblive i træningsprogrammet. Udfordringen ligger naturligvis i udspændtheden: formuleringen af idealer uden for denne verden, som skal stræbes efter, betyder også accepten af at leve i en konstant tilstand af 'endnu ikke at have opnået'. At stræbe, men (endnu) ikke at få. Sloterdijs atleter er dermed udspændt

² Dog skal det nævnes, at Sloterdijk langt fra begrænser sig til at tale om religion; faktisk undgår han helst at tale om religion som et reelt eksisterende fænomen: "I will show that a return to religion is as impossible as a return of religion – for the simple reason that no 'religion' or 'religions' exist, only misunderstood spiritual regimens, whether these are practised in collectives – usually church, ordo, umma, sangha – or in customized forms – through interaction with the 'personal God' with whom the citizens of modernity are privately insured. Thus the tiresome distinction between 'true religion' and superstition loses its meaning" (Sloterdijk 2013, 3).

mellem to poler: akrobaten og sidste mennesket (Sloterdijk 2013, 177); bjergbestigeren og basecamperen. At være asket er dermed at leve med en rettedhed og med en iver, men uden at nå. Det er at leve i kontinuerlige selvovertalelsespraksisser.

For nu at vende tilbage til Sloterdijks indledningsvist fremmedgørende sprogbrug, så er profeter altså ikke blot profeter. De er spirituelle atleter, som indgår i psykogymnastiske og endoretoriske øvelser og antropotekniske træningsprogrammer for at opretholde den eksistentielle exodus og afværge den altid nærværende trussel om viljeslaphed og regression. Ligeledes kan religiøse tekster, med sloterdijkske briller, læses som træningstekster, det vil sige variationer over endoretoriske øvelser; religiøs polemik og grænsedragninger kan anskues som diskursivt konstrueret modbydelighed møntet på at fastholde tilhængere, og aksetidens gryende religiøse bevægelser har det til fælles, at de er eksistentielle udstigningsprojekter anført af bjergbestigere og atletprofeter. Den særlige sloterdijkske jargon er givetvis en bevidst strategi, der netop har til formål at fremmedgøre læseren fra (formodet) velkendt stof. Og hvis jeg må tage mig selv som eksempel, er strategien effektiv. Som jeg indledningsvist bemærkede, er der imidlertid erkendelsesmæssige gevinster ved at lade sig blive fremmedgjort for derefter på ny at tilegne. Sloterdijks omkategoriseringer (særligt religioner som træningsprogrammer og immunsystemer) fanger noget essentielt ved aksetidens religionsformer: det handler om vilje. Træning forudsætter en vilje til forandring og forbedring. Forskellen på bjergbestigeren og den vrangvillige basecamper ligger alene i viljen til at stige op og stige ud. Viljen til forandring og den ildhu,³ der akkompagnerer den – som også fint er fanget i det kompromisløse imperativ 'Du må forandre dit liv!' – er i sig selv indikatorer på en ny religionsform, hvor fokus flyttes fra det ydre til det indre og kultivering af det rette sindelag: Aksiale religioner handler om at ville; de udmønter sig i en art bevidsthedsdressur (hos Sloterdijk antropoteknik) netop i et forsøg på at dæmme op for eventuelle anti-atletiske tilbøjeligheder. Når Koranen brokker sig over de halvlunkne ørkenarabere, der kommer med undskyldninger og beder om fritagelse (K 9:90), er problemet netop dette: de skal, men de vil ikke (Mortensen 2021).

Ikke ulig 1700-tallets dannelsesromaners hjem-ud-hjem bevægelse, hvor protagonisten, efter at have været ude – nogle gange på meget dybt vand – vender hjem med fornyet indsigt, så er det unægtelig lidt af en terminologisk strabadserende udflugt at blive trukket rundt i Sloterdijks manege. Tilsvarende ligger der dog også en indsigt i det unægteligt fremmedgørende begrebsapparat: omkategoriseringerne og den gennemgående sportstematik accentuerer præcis det forhold, der er Sloterdijks antropologiske udgangspunkt (Lundager Jensen 2013, 79), og som i øvrigt er forudsætning for dannelsen af de store verdensreligioner: at mennesket opdager, at det kan forbedre sin kunnen og ikke mindst: at det skal ville forbedre sin kunnen gennem en livslang forbedringspraksis.

³ Netop ildhuen, eller zelotismen, er temaet i en anden af Sloterdijks bøger, nemlig *God's Zeal: The Battle of the Three Monotheisms*, 2009 (oversat fra tysk: *Gottes Eifer: Vom Kampf der drei Monotheismen*, 2007), hvor han peger på, at de tre monoteistiske religioner i deres væsen er zelotiske og grænsedragende, fordi de alle hævder et sandhedspatent og bekender sig til en eksklusiv gud.

LITTERATUR

Bellah, Robert N.

1964 "Religious Evolution", *American Sociological Review* 29 (3), 358-374.

<https://doi.org/10.2307/2091480>

2005 "What is Axial about the Axial Age?", *European Journal of Sociology* 46 (1), 69-89. <https://doi.org/10.1017/S0003975605000032>

2011 *Religion in Human Evolution: From the Paleolithic to the Axial Age*, The Belknap Press of Harvard University Press.

<https://doi.org/10.4159/harvard.9780674063099>

Koranen, i oversættelse v. Ellen Wullf.

2006 *Koranen*, Forlaget Vandkunsten.

Lundager Jensen, Hans J.

2011 "Religionshistorie og aksetid. Om Robert Bellahs udkast til en evolutionær religionshistorie", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 56, 5-22.

<https://doi.org/10.7146/rt.v0i56.4209>

2013 "Udstigere og immunsystemer, asketer og akrobater. Om Peter Sloterdijks *Du musst dein Leben ändern. Über Anthropotechnik*", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 60, 75-97. <https://doi.org/10.7146/rt.v0i60.20411>

Mortensen, Mette Bjerregaard

2021 "The Concept of Muhājirūn – and Its Potential Significance for the Piety of the Seventh-Century Qur'ānic Movement", *Studia Islamica* (under udgivelse).

Sloterdijk, Peter

2009a *Du musst dein Leben ändern. Über Anthropotechnik*, Suhrkamp.

2009b *God's Zeal: The Battle of the Three Monotheisms*, Polity Press.

2013 *You Must Change Your Life. On Anthropotechnics*, Polity Press.

Weber, Max

2003 "Indskudte betragtninger. Teori om religiøs verdensafvisnings stadier og retninger", oversættelse af Tom Havemann, in: idem, *Udvalgte tekster, Bind 1*, ved Heine Andersen, Hans Henrik Bruun & Lars Bo Andersen, Hans Reitzel, 321-57 (oversættelse af Weber 1915).

Mette Bjerregaard Mortensen, postdoc, ph.d.

CIERL, Université libre de Bruxelles